

DOI: <https://doi.org/10.31874/2309-1606-2020-26-2-8>
УДК 37.01/.02:608.1

Губенко Ганна

Структурування біоетичної освіти: нарощування біоетичного потенціалу, досвід, практики

Стаття має такі основні блоки: ініціативи нарощування потенціалу біоетики; практики та досвід у сфері роботи біоетициста. Стаття покликана дослідити можливості структурування біоетичної освіти, а модель інтегративної біоетики – сприймається у цьому контексті, – як перспективний засіб/інструмент. У створеному малюнку-схемі, авторкою показані 2 лінії зростання біоетики – освітня, як формальна (інституційна) лінія та громадська, як неформальна (культурна). При описі ліній авторкою виокремлені основні аспекти впливу: культурний аспект (а); політичний аспект (в); гуманістичний аспект / людський капітал (с). У освітньому (формальному) напрямку були описані такі осередки напрацювань – школа, освітяни, міждисциплінарні програми з біоетики. У громадському (неформальному) – досвід участі громадських організацій у створенні проєктів та грантовій, проєктній діяльності біоетицистів. У такому напрямку були розглянуті блоки – Біоетицист як активіст; Роль біоетициста як транслятора, агента змін. Виховання біоетикою та громадське обговорення біоетичних тем це те, що можна назвати «добročесним колом». Біоетична освіта готує членів громади до обговорення етично складних тем, надаючи навички для вирішення етичних викликів у повсякденності громади.

Нарощування біоетичного потенціалу було розглянуто через створення професійної мережі фахівців з біоетики та їх освітніх програм – Інтегративної платформи біоетики (InPlatBio – Integrative Platform of Bioethics). Мережі спілкування біоетицистів, стейкхолдерів забезпечують середовище, сприятливе для навчання. Для суттєвих комунікативних навичок важливі як мережі, так і розвиток зв'язків з різними неформальними організаціями та асоціаціями. Використання он-лайн курсів, вебінарів – сучасне джерело інформації щодо розвитку біоетики в Україні та європейських країнах.

Ключові слова: біоетицист, біоетичний потенціал, міждисциплінарні програми з біоетики, Інтегративна платформа біоетики

«Ми живемо на батуті – якщо рухаємось, це зачіпає багатьох людей» (Керрол Гілліган)

Популяризація біоетичного навчання вже давно вийшла за межі медичної освіти. Дійсно, ми, як громадяни бажаємо, щоб прийняті рішення у сфері медицини (так і поза нею), були підкріпленні принципами біоетики, або розумінням основних етичних понять – *автономії, справедливості, гідності* тощо. Більше того, біоетика має відношення до ширшої, непрофесійної/профанної аудиторії та пропагує навички, завдяки яким ми покликані приймати біоетичні рішення у реальних обставинах. У цьому сенсі модель *Інтегративної біоетики*¹ задовольняє соціальну потребу – практичної дії/включення. На мою думку, такий підхід демонструє тип міждисциплінарних/трансдисциплінарних роздумів, до яких будуть залучатись все більше людей, як фахівців у галузі охорони здоров'я, громадського здоров'я, так і соціального забезпечення, нефхівців медицини – юристів, психологів, педагогів, соціологів, спеціалістів_ок з поведінкової науки тощо. Потенціал цього освітнього підходу служить моделлю для більш широкого залучення громади і є важливим соціальним фактором.

Ініціативи щодо нарощування біоетичного потенціалу

У статті виокремлені дві основні лінії нарощування біоетичного потенціалу: освітню, як формальну (інституційну) та громадську, як неформальну (культурну).

У статті «*The Ethics of Globalizing Bioethics*» автори Стюарт Ренні (Stuart Rennie, Department of Social Medicine & Center for Bioethics, University of North Carolina-Chapel Hill) і Бавон Мупенда (Bavon Mupenda, Centre Interdisciplinaire de Bioethique pour l'Afrique Francophone (CIBAF), Kinshasa School of Public Health, Kinshasa, Democratic Republic of Congo) основною проблемою у розбудові потенціалу в галузі освіти з біоетики, бачать у тому, що біоетика, яку викладають, є загальноприйнятною, англо-американською моделлю біоетики, і тому те, що, стверджується, як розбудова місцевого потенціалу в галузі освіти, насправді, може бути експортом певної інтелектуальної традиції [Rennie, & Mupenda 2011: 147] або впливу «традиційного» сприйняття біоетики.

В Україні ми бачимо схожу ситуацію – експортована «інтелектуальна традиція» розуміння/поняття біоетики, за своєю суттю переважає корін-

¹ Модель Інтегративної біоетики вперше описана авторкою у 2014 році. Питання інтегративної біоетики та її методології розкриті також у статтях колег з Хорватії, Америки, Німеччини – Rinčić I., Sodeke St. Ol., & Muzur A. (2016); Hoffmann Th. S. (2018); Sass H.-M., & Muzur A. (2017).

ні, у даному випадку, українські реалії. Не враховує слабкі ланки як самої науки та освіти, так і такі, що мають вплив на них, як то – способи мислення, високий рівень дискримінації тощо – *культурний аспект* (а). Отже, не може правильно вирішувати проблеми, з якими вона стикається. Отже також, не може прямолінійно використовувати західні, американські програми у національних програмах з біоетики. Бо, по-перше, не враховує/нехтує проблемами місцевої влади – *політичний аспект* (в). По друге, не враховує аспект – хто *«трансює»* та *«одержує»* інформацію щодо розбудови потенціалу – *гуманістичний аспект / людський капітал* (с).

Освітня, формальна (інституційна) лінія

Офіційні інституції в Україні, особливо медичні та академічні, як правило, дуже ієрархічні. Спроби створити потенціал в галузі біоетики в рамках цих ієрархічних структур ставлять ряд надскладних завдань. Наприклад, навіть якщо фахівець підвищив кваліфікацію з біоетики в престижних західних університетах – це не означає, що його або її будуть сприймати всерйоз у рідному навчальному закладі. Особливо якщо він або вона ще не отримав докторський ступінь (статус в Україні теж має ієрархічну стигму). Досвідчені професори можуть бути проти, щоб їх «навчали молодші», навіть якщо (або – особливо якщо) останній об'єктивно володіє більшими знаннями у цій області.

Також однією з актуальних тем потенційного конфлікту у цьому напрямку є розробка навчальних програм. При розробці нових освітніх курсів або програм необхідний лобізм досвідчених викладачів, завідувачів тощо. Однак, швидше і частіше за все, вони не знайомі з біоетикою, і сама ідея навчання викладачів старшого віку може бути дуже чутливою політично.

Сама природа біоетики може викликати опір від владних структур. В Україні зазвичай очікується, що старші викладачі в навчальних закладах завжди знають «правильну відповідь», то будуть обирати «комфортні» теми опікування, а не ті теми, які викликають дискусії. Може виникнути небажання мати справу з невизначеністю, властивою вивченню складних етичних питань. І все ж «участь» старших викладачів, має вирішальне значення для створення інституційного потенціалу в галузі біоетики.

Нарощування потенціалу в таких умовах можливо через створення професійної мережі фахівців з біоетики та їх освітніх програм, яка дозволила б викладачам, студентам і майбутнім дослідникам із різних країн і різних дисциплін обмінюватися ідеями, проводити вивчення та надавати інформацію на біоетичні питання [Brookshire 2013; Hubenko 2016]. Мережі спілкування біоетицистів, стейкхолдерів забезпечують середовище, сприятливе для навчання. Для суттєвих комунікативних

навичок важливі як мережі, так і розвиток зв'язків з різними неформальними організаціями та асоціаціями. Використання он-лайн курсів, вебінарів – сучасне джерело інформації щодо розвитку біоетики в Україні та європейських країнах. Участь у міжнародних семінарах також є відповідною точкою для побудови міжнародних мереж [Hubenko 2016].

Практики нарощування біоетичного потенціалу

Практично ми можемо виокремити три блоки напрацювання в цьому напрямку – *школа, освітня, міждисциплінарні програми з біоетики.*

Блок 1 – школа.

Створення авторського навчального модулю «Історичні передумови сучасних біоетичних питань» для шкіл за підтримки Освітній центр «Простір толерантності»¹ у проєкті «Приховані спогади. Продовження» у партнерстві з CRISP – Conflict Simulation та Auswärtiges Amt. Усього у проєкті буде створено та апробовано 23 модулі. **Мета проєкту:** ознайомити освітян/-ок з інтерактивними ресурсами для роботи з історичними подіями (роль біоетициста в цьому модулі – з історичними подіями біоетичних дилем), надати методики створення навчальних модулів на основі цих інструментів, спільно розробити підходи, якими зможуть користуватися інші вчителі/-ки. Наприкінці проєкту вийде збірник фінальної версії навчальних модулів для вільного користування; створення міні-проєктів, розроблених та втілених із учнівством.

Завданнями Модулю є: актуалізувати (біо)етичні знання школярства, вміння відтворювати терміни «етика», «біоетика», «мораль» тощо; розвивати уміння віднаходити та аналізувати в інформаційному потоці наукову інформацію для обґрунтування (біо)етичних рішень; удосконалювати навичку критичного судження та умовиводу при вирішенні (біо)етичних питань

На думку Деррила Р. Дж. Мейсера (Darryl R. J. Macer), однією з причин зосередитись саме на шкільній освіті є те, що майже всі ходять до школи, тоді як лише 10-30% населення навчаються далі в коледжі чи університеті. Мейсер зробив опитування, серед учнів та вчителів – які саме теми з (біо)етики вони вивчають протягом свого навчання [Macer 1999: 99]. Питання біоетики можуть бути піднятими на курсах біології, під час обговорень генетики, теми експериментів на тваринах та досліджень за участю людини, екологічних наук [Encyclopedia of Bioethics].

Проєкт навчальної програми з біоетики середньої школи Інституту етики ім. Кеннеді спрямований на підготовку та підтримку вчителів задля використання біоетичних тематичних досліджень у широкому діа-

¹ Освітній центр "Простір толерантності" – громадська організація, яка займається неформальною освітою: <https://www.facebook.com/tolerspace/>

пазоні курсів, включаючи курси соціальних досліджень, громадянських дисциплін, історії, філософії та релігії. Проект підготував навчальні програми, що охоплюють такі теми, як пренатальна етика, трансплантація органів, дослідження за участю людей та евгеніка. Вчителі шкіл знайомляться з програмами через семінари-практикуми, їм допомагають у роботі навчальних програм, створенні мереж та ідентифікації ресурсів.

У прикладі з проектом «Приховані спогади. Продовження» – Модуль «Історичні передумови сучасних біоетичних питань» охопить вчительство України, його мета – використання біоетики/біоетичних дилем у кейс-стаді; набути стратегій для аналізу та обговорення біоетичних випадків, намагаючись зміцнити здатність науково обговорювати та пропонувати аргументований захист своєї точки зору.

Блок 2. Освітняни.

На рівні *Інститутів підвищення кваліфікації України* можуть бути створені програми¹ з біоетичною тематикою, методологією. Протягом 2017 року автором були створені освітні програми, з біоетичними модулями для вчителів російської мови, зарубіжної літератури (очна, дистанційна форми навчання, виїзні курси); для соціальних педагогів, педагогів-організаторів.

Нарощування біоетичного потенціалу в умовах України можливо і важливо робити також через неформальну освіту. Наприклад, через діяльність ГО «Біоетика», при співпраці з ГО Едкемп Україна² два роки поспіль (2018,2019) були проведені освітні події з експертним колом України та Німеччини. На подіях були використані навчальні методики з біоетики, тренінги протидії булінгу та дискримінації. Усього в подіях були задіяні більше 400 осіб – вчительство, експертне коло формальної та неформальної освіти, неурядові організації.

У дослідженнях та створенні програм з біоетики можна також приймати позитивні приклади міжнародного впровадження – курс із підготовки вчителів та викладачів, Болгарія (The project is funded by The Council of Medical science at the Medical University-Sofia with Contract No. D-106/2017); проект «Дослідження та розвиток ресурсів для навчання

¹ Робочі програми та освітні матеріали з біоетики Губенко Г.В., для навчальних курсів для вчительства (2017), Сумський обласний інститут післядипломної освіти.

² ГО Едкемп Україна – унікальний незалежний освітній рух для професійного зростання вчительства України -<https://www.edcamp.org.ua/>. ОСНОВНІ ЗАВДАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ: просвітницька, антидискримінаційна освітня ініціатива; можливість участі у державних реформах, формування суспільної думки в цінностях поваги й гідності, партнерства, гендерної рівності та недискримінації, інклюзії; проведення регіональних (не)конференцій для педагогів і місцевих громад, сприяння проведенню, організації та реалізації програм підвищення кваліфікації, майстер-класів, тренінгових програм, виставок, конкурсів тощо.

в галузі біоетики», Нова Зеландія; емпіричні дослідження щодо освіти з біоетики (Японія, Нова Зеландія, Сингапур), Project Zero у Гарвардській вищій школі освіти, тощо [Yanakieva; [Macer](#); Jones; Willard].

Блок 3. Міждисциплінарні програми з біоетики (школа, університети).

У авторській програмі навчання для студентів громадського здоров'я МІ СумДУ¹ (2020) «Біоетичні аспекти стратегій громадського здоров'я» створений міждисциплінарний модуль програми (соціологія, право, урбаністика) для студентства.

Ріверська школа у навчальних модулях використовує ідею ролі літератури для вихованні емпатії та моральної уяви слухачів [Willard 2015]. Наприклад, на рівні коледжів Америки, пропозиції з курсів біоетики є загальноприйнятною рисою. Деякі заклади пропонують, або дозволяють студентам будувати, міждисциплінарні програми з біоетики – через філософію, релігію або соціально-науковий напрям. Міждисциплінарний підхід таких програм, моделює бачення і можливості для широкого, непрофесійного співтовариства, свідчить про потенціал, що цей підхід може слугувати зразком для більш широкого залучення громадськості [Encyclopedia of Bioethics].

Громадська як неформальна (культурна) лінія нарощування біоетичного потенціалу. Роль біоетициста

Спроби створити потенціал в галузі біоетики у неформальні сфері також має свої позитивні та негативні моменти. З позитивних моментів, хотіла би відзначити – можливість працювати без бюрократії, довіра, відкриті комунікації, трансдисциплінарність, перспективи вийти з «тісного кола» і подивитися на проблему – як із практичного боку, так із кола «дальнього». «Дальнє коло», як на мене, – це, також, добра практика роботи з робочою мовою зі сфери біоетики і профнапрацюваннями у повсякденності.

Із негативних – це такі висока ймовірність вигорання, в тому числі психологічного. Робота у неформальній сфері, дуже часто не замінює офіційну, тож іноді приходиться виконувати подвійне навантаження. Також однією з актуальних тем у цій сфері – зворотній зв'язок. Чи потрібно чекати чи просити зворотній зв'язок при активістській діяльності громадського діяча?

Нарощування потенціалу у таких роздумах можливо через у розуміння того, що «мрії» змінити/покращити/допомогти світ_ові – це є складова поведінки і свідомості активіста-біоетициста (без потреби вдячності,

¹ Кафедра громадського здоров'я МІ СумДУ – <https://social.med.sumdu.edu.ua/index.php/uk/sklad-kafedri>.

це продовження концепції «любові до життя»). Це також можливість долучити більшу частину громадськості до обговорень, шанс виходу із зони *не-знання*.

*Біоетицист як активіст. ГО Біоетика/NGO Bioethics*¹

Чи залежить суспільство від лідерських здібностей ключових груп? Таких як вчені-біоетицисти, наприклад, що разом з учасниками громадськості, можуть визначити ключові проблеми суспільства, сформулювати цінності, свідомо і відкрито, разом знайти надійні шляхи їх вирішення та популяризації.

Роль біоетициста як транслятора, агента змін. «Проект Химери Ми Є».

Транслятор, наративний біоетицист уявляє життя як безліч точок зору, кожна з яких відображає окрему уяву і кожна з яких (більш-менш) здатна зрозуміти *інші* точки зору. Кожна точка зору постійно редагується, а потім модифікується у відповідь на реакцію інших. У цій ролі біоетицист чує багато історій. Історії зупиняються, коли діалог руйнується. Люди перестають чути історії інших людей, можливо тому, що ті інші перестали розповідати свої історії. Завдання наративного біоетициста полягає у тому, щоб допомогти людям породити нову уяву, яка може відновити діалог.

Хочу навести приклад інклюзивного мистецького проєкту **«Химери. Ми Є»**² – це трансдисциплінарний проєкт, який об'єднав роботу людей з інвалідністю у театрі з режисеркою, роботу біоетициста з питань соціальної інклюзії та роботу урбаніста (який у проєкті працює над Муралом, разом із художником). Учасники мають можливість включитися через сторітелінг акторів у проблеми інклюзії, а також дослідити власне місто та покращити його – створити своє унікальне місце у місті – попрацювати над образом Муралу. Мистецтво і біоетика є джерелами натхнення один для одного. Не тільки мистецтво розширює свої

¹ Сторінка ГО «Біоетика» – <https://www.facebook.com/BioethicsNGO>. – невідприємницьке товариство, яке працює на всій території України та займається питаннями щодо сприяння розвитку та розповсюдженню ідей біоетики в Україні, підвищення якості освіти дорослих у сфері неформальної освіти у різних соціальних сферах, пов'язаних з охороною здоров'я, захистом довкілля, освітою, вихованням. Ініціативна група організовує свою діяльність на таких Принципах біоетики : свободи та відповідальності; поваги до людської гідності; інтегративності (через визнання таких якостей як почуття власної гідності, неприйняття корупції, відкритість, чесність, доброзичливість), цілісності особистості, сфер самовизначення особистості та її недоторканності); уразливості та недискримінації; ненасильства та діалогу; коеволюції суспільства та природи. Голова та засновниця ГО «Біоетика» – Губенко Г.В. За час створення ГО «Біоетика», було проведено більше 50 ініціатив на біоетичну тематику.

² Деталі проєкту можна прочитати у статті ЦУКР – https://cukr.city/city-news/2021/teatr-my-ye/?fbclid=IwAR1LcbXeyTkRvoF559JYtZrVrwhSRaO8HOVw_U-BtvcG5gPNTJkRPIVzI

Малюнок 1. Основні лінії нарощування біоетичного потенціалу: освітня, як формальна (інституційна), та громадська, як неформальна (культурна). Ці лінії розмежовані на Малюнку схематично, зі змінними осередками, як інструментами впливу.

кордони, перетворюючи науковий експеримент у художній процес, але і біоетика виходить на новий рівень дослідження та обговорення у повсякденності, посилюючи свій творчий потенціал, завдяки мистецтву [Hubenko 2018: 245].

На малюнку я об'єднала загальні ідеї щодо біоетичного потенціалу схематично (див. Малюнок 1).

Висновки та перспективи дослідження

Введення шкільних програм з біоетики та/або тем з біоетики у (до) шкільні програми є актуальним меседжем сучасності. Таке навчання підвищить почуття відповідальності, співчуття у молоді. Програми з біоетики засновані на проблемному навчанні, характеризуються роботою у команді, критичним і аналітичним мисленням, впевненістю у собі, вмінням обґрунтовувати свою думку через пошук альтернативних рішень етичних і моральних дилем – це лише деякі з переваг, які діти набувають вже у ранньому віці.

У статті були описані 2 основні лінії нарощування біоетичного потенціалу: освітня, як формальна (інституційна) та громадська, як неформальна (культурна). Наведені приклади міждисциплінарних програм для студентства та освітян. Увесь накопичений матеріал повинен розташовуватися на Інтегративній платформі біоетики¹, що має онлайн- та офлайн-життя в місті. Прикладами таких офлайн-платформ у сфері освіти є підготовка фахівців-біоетицистів (курси, тренінги, обмін досвідом) [Hubenko 2014: 80].

На онлайн-платформі InplatBio (*Integrative Bioethics Platform*) [Hubenko 2020] однією з головних ідей – висвітлити наукові, соціальні й політичні рішення/ставлення до етичних проблем у сучасному світі (це можуть бути етичні кодекси, біоетичні стандарти тощо), а також/або висвітлити нові *гібридні* професії/проекти в раніше несумісних сферах² (*мистецтво+урбаністика+біоетика*). Сприяння розвитку біоетичного потенціалу може також виконувати функції зв'язків з громадськістю, можна їх назвати – функцією маркетингу. Як приклад, піднімати питання: *Як демократичне обговорення та виховання (біо)етикою перетинаються, щоб створити суспільство, більш налаштоване на громадянську усвідомленність? Як активістка та голова ГО прагнуть поліпшити (біо)етичну грамотність громадськості в області біоетики; знайти найкращі освітні методи стимулювання і підтримки такого роду громадських розмов.*

Тож, виховання біоетикою та громадське обговорення біоетичних тем – це те, що можна назвати «доброчесним колом». Вони взаємно підсилюють один одного. Біоетична освіта готує членів громади до обговорення етично складних тем, надаючи навички для вирішення етичних викликів. Розмисли щодо складних/чуттєвих тем, самі по собі є навчальним *інструментом*, і вони дозволяють членам громади бути більше поінформованими, а також заохочують їх розглянути додаткові перспективи, що впливає на особистий підхід до таких тем. Демократична дискусія та виховання біоетикою спонукають брати активну участь, щоб прийняти рішення щодо складних тем, а також допомагають людям поважати один одного, коли вони не можуть домовитись. Біоетична освіта та громадські обговорення можуть мати прогресивний вплив на громади, як з етичної, так і з економічної точки зору. Розглядаючи чутливі теми, – ми виносимо їх зі сфери бюрократичного нагнітання, і розуміємо вже – як необхідний елемент сучасності.

¹ Інтегративна платформа біоетики базується на методології інтегративної біоетики. Питання інтегративної біоетики та її методології розкриті у статтях - Rinčić I., Sodeke St. Ol., Muzur A. (2016); Hoffmann Th. S. (2018); Sass H.-M., Muzur A. (2017).

² I have first introduced the idea of hybrid professions, with bioethicists as an example, with a colleague from Spain, Salvador Ribas, at the I International bioethics conference: Teaching and learning in bioethics, January 24-25, 2019.

Посилання:

- Гоффман, Т. С. (2018). Витоки та вихідні положення щодо становлення нової біоетики та програми «інтегративної біоетики». Частина 1 (пер. з нім. Ганни Губенко), *Філософія освіти*, 1 (22), 211-223.
- Губенко, Г. (2014). Інтегративна педагогічна біоетика як новий напрям підготовки фахівців, *Вища освіта України*, 3, 75-81.
- Губенко, А. (2018). Искусство и биоэтика: смещение/смешение понимания жанров, *Філософія освіти*, 2 (23), 254.
- Brookshire, B. (2013). *Pedagogical Materials in Support of Bioethics Educatio*. <https://bioethicsarchive.georgetown.edu/pcsbi/blog/2013/09/30/pedagogical-materials-in-support-of-bioethics-education/index.html>
- Encyclopedia of Bioethics. *Bioethics Education: III. Secondary And Postsecondary Education*. Retrieved from - <https://www.encyclopedia.com/science/encyclopedias-almanacs-transcripts-and-maps/bioethics-education-iii-secondary-and-postsecondary-education>
- Final Report by Alister Jones, Anne McKim, Michael Reiss, Barbara Ryan, Cathy Bunting, Kathy Saunders, Rosemary De Luca and Lindsey Conner (2007). *Research and development of classroombased resources for bioethics education in New Zealand*. The University of Waikato, pp 163.
- Hubenko, H. (2020). Urban Bioethics – The Architect of a Healthy City, *JHR*, 21, 171-188.
- Macer, D. R. J. (1999). Bioethics Education, Awareness of Ethics and Dissemination of Knowledge. *Human Genome Research: Emerging Ethical, Legal, Social and Economic Issues*, New Delhi: Allied Publishers Ltd, 99-208
- Rinčić, I., Sodeke, St. Ol. & Muzur, A. (2016), From integrative bioethics to integrative bioethics: European and American perspectives, *Journal international de bioéthique et d'éthique des sciences*, 4 (27), 105-117.
- Rennie, St. & Mupenda, B. (2011). The Ethics of Globalizing Bioethics, *Ethics Biol Eng Med*, 2(2), 147-156.
- Sass, H.-Ma. & Muzur, A. (2017), *1926-2016 Fritz Jahr's Bioethics: A global Discourse*, Zürich-Wien: LIT Verlag, 242.
- Willard, J. (2015). Structuring Bioethics Education: The Question, the Disciplines, and the Integrative Challenge. *Ethics and Social Welfare*, 9 (3: Teaching ethics in health and social care). <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/17496535.2015.1005555>
- Yanakiyeva, A.; Vodenitcharova, A., Popova, K. & Deliverska, M. (2019). Implementing of education in bioethics at contemporary schools – factor for healthy lifestyle of the growing up generation, *Journal of IMAB - Annual Proceeding (Scientific Papers)*, 25(1), 2361-2368.

References:

- Brookshire, B. (2013). *Pedagogical Materials in Support of Bioethics Educatio*. <https://bioethicsarchive.georgetown.edu/pcsbi/blog/2013/09/30/pedagogical-materials-in-support-of-bioethics-education/index.html>
- Encyclopedia of Bioethics. *Bioethics Education: III. Secondary And Postsecondary Education*. Retrieved from - <https://www.encyclopedia.com/science/encyclopedias-almanacs-transcripts-and-maps/bioethics-education-iii-secondary-and-postsecondary-education>

- Final Report by Alister Jones, Anne McKim, Michael Reiss, Barbara Ryan, Cathy Bunting, Kathy Saunders, Rosemary De Luca and Lindsey Conner (2007). *Research and development of classroombased resources for bioethics education in New Zealand*. The University of Waikato, 163.
- Hoffmann, Th. S. (2018). The origins and basic approaches of the emergence of a new bioethics and the program «Integrative Bioethics». Part 1 (trans. from German by H. Hubenko), *Philosophy of Education*, 1 (22), 211-223. [In Ukrainian].
- Hubenko, H. (2014). Integrative pedagogical bioethics as a new direction of training specialists, *Higher Education of Ukraine*, 3, 75-81. [In Ukrainian].
- Hubenko, H. (2018). Art and Bioethics: Shift/Fusion of Understanding Genres, *Philosophy of Education*, 2 (23), 254. [In Ukrainian].
- Hubenko, H. (2020). Urban Bioethics – The Architect of a Healthy City, *JHR*, 21, 171-188.
- Macer, D. R. J. (1999). Bioethics Education, Awareness of Ethics and Dissemination of Knowledge. *Human Genome Research: Emerging Ethical, Legal, Social and Economic Issues*, New Delhi: Allied Publishers Ltd, 99-208
- Rinčić, I., Sodeke, St. Ol. & Muzur, A. (2016), From integrative bioethics to integrative bioethics: European and American perspectives, *Journal international de bioéthique et d'éthique des sciences*, 4 (27), 105-117.
- Rennie, St. & Mupenda, B. (2011). The Ethics of Globalizing Bioethics, *Ethics Biol Eng Med*, 2(2), 147–156.
- Sass, H.-Ma. & Muzur, A. (2017), *1926-2016 Fritz Jahr's Bioethics: A global Discourse*, Zürich-Wien: LIT Verlag, 242.
- Willard, J. (2015). Structuring Bioethics Education: The Question, the Disciplines, and the Integrative Challenge. *Ethics and Social Welfare*, 9 (3: Teaching ethics in health and social care). Retrieved from - <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/17496535.2015.1005555>
- Yanakieva, A.; Vodenitcharova, A., Popova, K. & Deliverska, M. (2019). Implementing of education in bioethics at contemporary schools – factor for healthy lifestyle of the growing up generation, *Journal of IMAB - Annual Proceeding (Scientific Papers)*, 25(1), 2361-2368.

Hanna Hubenko. Structuring Bioethics Education: Building Bioethical Potential, Experience, Practice

The article is divided into the following main blocks: initiatives of bioethics' capacity building; practices and experiences in the bioethicist's work. The article aims to investigate the structuring possibilities of bioethical education, and the model of integrative bioethics is seen in this context as a promising device/tool. The figure-scheme, created by the author, shows 2 bioethics' growth lines - educational, as a formal (institutional) line and societal, as informal (cultural) one. In describing the lines, the author has identified the main aspects of influence: the cultural aspect (a); the political aspect (c); the humanistic aspect / human capital (c). In the educational (formal) sphere the following areas of activity were described - school, education, interdisciplinary programs in bioethics. In societal (informal) - experience of participation of community organizations in the creation of projects and grant activities of bioethicists. Hereof the following blocks were discussed - Bioethicist as an activist; Role of bioethicist as a translator, agent

of change. Education through bioethics and public discussion of bioethical issues is what can be called a «circle of integrity». Bioethics education prepares community members to deal with ethically challenging issues by providing them with the skills to address ethical challenges in the everyday routine of one community.

Bioethics capacity building was reviewed through the creation of a professional network of bioethics experts and their educational programmes - the Integrative Platform of Bioethics (InPlatBio). A network of bioethicists and stakeholders provides a learning-friendly environment. Both - networks and the development of links with different informal organisations and associations are important for essential communicative skills. The use of online courses, webinars is a modern source of information on the development of bioethics in Ukraine as well as in European countries.

Keywords: *Bioethicist, Bioethical Potential, Bioethics Interdisciplinary Programmes, Integrative Platform of Bioethics*

Ганна Губенко – кандидат філософських наук, доцентка кафедри громадського здоров'я медичного інституту СумДУ; голова ГО «Біоетика».

E-mail: hanna.hubenko@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-3621-1577>

Hubenko Hanna – Ph.D., Associate Professor of the Department of Public Health of the Medical Institute (Sumy State University (SSU)); The Founder&Head of «Bioethics» NGO.

E-mail: hanna.hubenko@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-3621-1577>